

topic of alcohol in the works of three Ukrainian writers of the Baroque epoch - Klymentii Zinoviiev, Lazar Baranovych and Danylo Bratkovskiyi. Assessing Klymentii's literary heritage, Panteleimon Kulish and Volodymyr Peretz came to the conclusion that this author was a true lover of good drinking, however, a detailed examination of the poems written by Klymentii Zinoviiev has shown that the poet was not a promoter of alcohol abuse, but an advocate of moderate drinking since he was well aware of the effect of excessive consumption of alcoholic beverages that led to impoverishment, fights and scandals. Klymentii characterizes drunken people as foolish and unwise, comparing them to the ignorant and the blind. Although some of the writer's works are reminiscent of an ode to drunkenness in their content and mood, they are still different from most of his works about the use and manufacture of alcoholic beverages. They are witty jokes rather than a life manifest. Alcohol themed poems can also be found among the works of Lazar Baranovych and Danylo Bratkovskiyi. Bratkovskiyi and Baranovich, unlike Klymentii, express irony rather than didacticism; however, the authors appear to be aware of the harmful effect of drinking as well as of an awful role this phenomenon plays in the process of human and social degradation.

Key words: Klimentii Zynoviiev, Lazar Baranovych, Danylo Bratkovskiyi, Baroque, poetry, alcohol

Меркулов Максим Робінович – молодший науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України, maksymmerkulow32@gmail.com

УДК 821.161.2'04.02:7.034]:94(477)"1647/17":355:82-94

Лариса Семенюк

Візія козацтва у творах польської та української історіографічної прози барокового періоду

У статті розкрито особливості бачення козацтва українськими літописцями періоду Бароко у відповідь на негативні стереотипи про козаків, сформовані польськими хроністами. Автори історіографічних творів межі XVII–XVIII ст. обґрунтовують думку про козацтво як особливий суспільний та військовий (лицарський) стан, найціннішими якостями якого були цілеспрямованість, свобода волі, мудрість, відвага, вірність та відданість, самоусвідомлення себе як вагомій політичній сили, здатної суттєво впливати на долю України.

Ключові слова: козацтво, літописна проза, літопис Самовидця, літопис Григорія Грабянки, літопис Самійла Величка.

Від часу перших публікацій зразків барокової літописної прози серед наукових кіл не вщухають дискусії про те, інтереси якої суспільної верстви відстоюють ці твори, на чиє замовлення вони писалися і які національні ментальні риси вони відображають. На перший погляд, це питання другорядні, непринципові, проте саме вони ставали предметом найбільш активного обговорення в переломні періоди національної історії та культури. До них зверталися такі відомі вчені – історики та літературознавці, як М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, М. Грушевський, М. Возняк, І. Франко, а в новітні часи – О. Білецький, В. Шевчук та інші.

З козацькою проблематикою, та й загалом з українсько-польським минулим, пов'язана велика кількість міфів і стереотипів як у польському, так і в українському наукових середовищах. Тому мета цієї статті – розкрити особливості візії козацтва в текстах української барокової літописної прози, що сформувалася у відповідь на позицію польських хроністів у ставленні до цієї суспільної верстви.

Проблема феномену українського козацтва, його витоки та еволюція, причини та наслідки козацької боротьби належать до центральних тем української барокової літописної прози. Перші оцінки козацтва як соціального явища сягають XVI–XVII ст., проте саме в літописах кінця XVII – початку XVIII ст., названих козацькими, козацька проблематика стає визначальною.

У поглядах на козаків і козацтво українські козацькі літописці (Самовидець, Григорій Грабянка, Самійло Величко) протистояли поглядам польських хроністів, що почали формуватися з кінця XVI ст. Автори перших творів про козаків намагалися з'ясувати причини їхньої появи, особливості тогочасного суспільного устрою, дослідити взаємини між козаками та іншими суспільними верствами, досягнути їхню роль в історичній долі давньої Речі Посполитої. Польські хроністи М. Бельський, П. Пясецький, Ш. Старовольський вважали козаків вояками, зображували їх дієвою обороною південно-східних кордонів Речі Посполитої. Таке сприйняття було наслідком того, що в XVI і в перші десятиліття XVII ст. хроністи цікавилися історією козацтва насамперед з огляду на ймовірну козацько-польську союзницьку боротьбу проти турків і татар. У їхніх працях сформувався нейтральний стереотип козака-українця, якого до початку XVII ст. ототожнювали лише з позитивними явищами:

свободою, самостійністю, відданістю, готовністю виступити на захист давньої Речі Посполитої. (Детальніше про висвітлення козаччини у працях польських істориків 1572–1654 рр. ідеться у дослідженні Д. Вирського [2]).

З 20-х років XVII ст. у польській літературі в оцінці козаччини окреслилися зміни. Погіршення польсько-турецьких відносин унаслідок козацьких морських походів, загострення козацько-польського конфлікту, козацькі повстання кінця XVI – першої половини XVII ст. призвели до критичного висвітлення козаччини у працях польських дослідників. Саме вони сформували стереотип українця-варвара, жорстокого та аморального розбійника, дикуна, якому протиставлялися польські шляхтичі, що боронили від зазіхань «польську Русь». Про козаків ці вчені писали з відвертою неприязню, вживаючи до них прикметники «свавільний», «зрадливий», «відступник», «гордий» тощо. В. Рудавський, Й. Пасторій, В. Коховський, С. Твардовський, Й. Єрліч та ін., описуючи події 1648–1657 рр., використовували негативно забарвлені образні висловлювання «козацька підступність», «кривава дичина», «союзники пекла». Ці автори звинувачували козаків у збуренні «золотого спокою», що панував на українських теренах від 30-х до початку 40-х років XVII ст. і сприяв поширенню магнатських маєтків на південно-східних землях. Найкритичніші висловлювання стосувалися особи Богдана Хмельницького, якого звинувачували у відступництві та зраді «вітчизни». Автори вживали чимало негативних епітетів, що мали дискредитувати козацького гетьмана в очах читачів. Тогочасні письменники навіть убачали в ньому втілення злого духа в людській подобі [7].

Сформовані польськими хроністами негативні стереотипи, доповнені пізнішим трактуванням козаків як носіїв тюркських психологічних рис, «зрадників вітчизни», а козацтва – як руйнівної антидержавної сили, що протистояла проникненню на українські землі польських цивілізаційних впливів, викликали закономірну реакцію з боку українських істориків XVII–XVIII ст.

Українські автори, козацькі літописці Самовидець, Григорій Граб'янка, Самійло Величко та ін. протиставили таким поглядам польських хроністів власну точку зору. Репрезентуючи інтереси козацької старшини й українського шляхетства, які прагнули зміцнити свої політичні права на управління козацькою державою,

вони намагалися обґрунтувати думку, що козацтво завжди належало до українського лицарського стану. При цьому козацькі літописці чітко розрізняли козацьку старшину та народ у чині козацтва. Ставлення до одних та інших визначалося соціальним статусом самих авторів, що належали до козацько-старшинського кола й були речниками його ідеології.

Літопис Самовидця виявляє, за словами В. Шевчука, «думання певної верстви, у цім випадку, кола діячів саме російської орієнтації» [8, с. 89]. Цією обставиною визначається ставлення автора до дій та вчинків козацтва. Насамперед автор намагається осмислити визвольні змагання козаків, щоб дати їм адекватну історичну оцінку. Головною причиною Визвольної війни він вважає польсько-шляхетське свавілля. У ході війни окреслилися й інші чинники, що поглиблювали невдоволення козацтва своїм становищем. Один із таких – необхідність платити данину царським воєводам: *«а козацтво щодалий в злость ся утравляли, а злаца и тую даючи причину, же людей тяглих повернули в послушенство и у подачку его царского величества воєводам»* [5, с. 101]. Тобто, царські воєводи намагалися приневолити всі стани українського суспільства, в тому числі козацький, що викликало опір козацтва: *«и с того наиболее бунти почали вставати, бо на Запорожже волно ити в козацтво так козакові, яко теж и мещанину, там того не постерігают»* [5, с. 101].

Важливим чинником у характеристиці козацтва Самовидець вважає реакцію цього суспільного стану на поневолення в Україні. Зважаючи на різні вектори насилля, яке насувалося як із заходу, так і з півдня та півночі, зрозумілим стає гнів козацтва на неспроможність порозумітися із агресивними сусідами – Польщею, Туреччиною, Московією. Особливо обурювало козаків московське поневолення (*«же людей тяглих повернули в послушенство и у подачку его царского величества воєводам»* [5, с. 101]), що набуло характеру цілковито безконтрольного і безкарного: *«посланці гетмана Бруховецького частіе на Москві бывали в кривдах от воевод, зостаючих по городах, от котрих люде поносили, на що жадного респонсу не одержовал»* [5, с. 103].

Прагнучи до об'єктивності в розповіді про життя козацтва, Самовидець, проте, не оминає й негативних рис та якостей у збірному портреті козацького стану. Він наголошує на гостроті суспільної диференціації не лише в діалозі козацтва з народом різних станів, а й

усередині самого козацтва. Станові взаємини в козацькому війську знаходяться в центрі літописної розповіді. Рядове козацтво постає як юридично абсолютно незахищене. Воно зносить *«кривди козацкіє, же великіє драчи и утисненія арендами»* [5, с. 144]. Незахищене старшиною та гетьманом, воно, проте, не скаржиться на своїх керманичів, хоч, зрештою, виявляє здатність на рішучі вчинки. Так, запорозьке козацтво не схвалює політику П. Дорошенка (*«найбольшей оного не любили козаки запорозскіє, же поддался турчинові»* [5, с. 121]), не знаходить з ним згоди та повстає проти гетьмана у вирішальний для нього час, у результаті чого він позбувається влади на користь промосковського гетьмана Івана Самойловича.

Помічає літописець і таку ваду, як *«нестатечность козацкая»*, адже козаки *«жадному монарсі слушного подданства не додержуют»* [5, с. 107]. Ця риса козацького війська поєднується в літописі Самовидця з характеристикою його свавілля. На цьому наголошено в описі *«своевольной піхоті»* гетьмана П. Дорошенка: *«Также зостаючая піхота от него в Паволочи великіє розбої по гостинцях чинила и многих значних киян позабивала купцов»* [5, с. 120].

Як слушно наголошує Л. Задорожна, *«У загальній картині оповіді Самовидця про вдачу особистості й вдачу козацтва, народу стрижневою є, проте, аксіологічна концепція, згідно якої поєднуються цінності категоріальні: свобода волі, сила пориву до неї, із доброчесностями: справедливістю, мудрістю, відвагою, а також із естетичними цінностями – духовною наповненістю особистості, любов'ю у ставленні до іншого»* [3, с. 82].

Григорій Грабянка – єдиний із козацьких літописців, кого серйозно цікавить питання коріння, витоків *«хозаро-руського»* (козацького) народу. Він наголошує, що цей народ посідає великі землі та підкреслює його здатність владарювати над ними. Переважним його заняттям було, як стверджує Г. Грабянка, *«невтомно лицарської звияги навчатися»* [4, с. 16]. Праця та військова звияга визначали сутність *«козарів»*, що пізніше стали йменуватися козаками: *«не будучи спроможними, як вогонь у попелі, сили свої та звияги свої у собі приховати вони ходили походами, очолювані старійшими роду, на всі землі навкіл»* [4, с. 17].

Така діяльна, активна позиція, переконаний літописець, не лише загартувала козако-руський народ, але й забезпечила його необхідним

досвідом, стійкістю та витривалістю: *«прославившись у численних битвах, козаки ввійшли в силу і набрали в мужності, привикли до недоїдання, спраги, спеки та до інших незгод просто неба»* [4, с. 24–25]. Невибагливий спосіб життя став підставою для формування станових взаємин у козацькому війську: *«старші їхні живуть разом із звичайними, і якщо хоч чим скривдять простого, перевершивши своє право, то, як звичайну сірому, карають на смерть. Злодійство і підступність поміж ними не водиться, а якщо трапиться, що хтось візьме путо або канчук, то за це винного вішають на гілці дерева»* [4, с. 25].

Козацьке життя, підпорядковане численним випробуванням, як стверджує літописець, визначає його духовний світ, традиційний спосіб поведінки та вдачі. Козаки вправно користуються військовим озброєнням, роблять свою справу не з примусу, а за внутрішнім покликанням: *«Є кінні та піші, і стільки їх, козаків, скільки на Малій Русі люду, і їх зовсім не треба силою збирати, як ото в багатьох чужоземних краях роблять, не треба наймом заманювати; а кине клич старший або полковник який і стільки воїнства збереться, що як трава стане», «і всі вони в січі незмірно хоробрі»* [4, с. 25]. Експансивні дії сусідніх держав сформували, на думку літописця, не лише активний спосіб життя козацького народу, але й його любов до рідної землі: *«Вони Русь за своє багатство велике мають»* [4, с. 25].

Г. Грабянка зауважує великий потенціал «пасіонарності» (Л. Гумільов) козацького народу, себто здатності до активних, енергійних дій, прагнення до оновлення та розвитку: *«І спокійно жити не можуть, навіть коли в їхньому краї мир запанує, то своєю волею збираються і йдуть на підмогу іншим народам; заради малої користі велику турботу собі на плечі кладуть і на вутлах, з одного дерева зроблених лодіях дерзають через море пливти. Справами військовими вони настільки славні, що не гнушалися гетьманувати у них навіть люди з славетних сенаторських родин»* [4, с. 25–26]. У цій характеристиці важливим видається здатність народу самостійно обирати власну модель поведінки: *«своєю волею збираються»* [4, с. 25], що, за словами Л. Задорожної, *«засвідчує осягання цілим народом свободи, а також свободи волі та, згідно цього, свободи вибору»* [3, с. 93].

Історичний екскурс, поданий у літописі Григорія Грабянки, з точки зору ретроспективної візії козацтва, має неоціненне історіософське значення. У цьому портреті козако-руського народу,

як стверджує Л. Задорожна, «змодельовано не лише характеристику етносу на певному етапі його історичного буття, але й певний урок нащадкам, які – й індивідуальними, й спільними зусиллями конструюють майбутнє» [3, с. 93].

Характеризуючи всенародний рух українців в обороні своїх прав і свобод на чолі з гетьманом Б. Хмельницьким й тими українськими гетьманами, що продовжували розпочату Б. Хмельницьким справу, Г. Грабянка стоїть на державницьких засадах. Літописець переконливо констатує: все, що український народ досягнув у своєму історичному рухові, – він досягнув завдяки праці, старанності й титанічним зусиллям. Саме *«за славну службу козацьку король польський Жигмонт перший віддав козакам навечно землю біля Дніпра, уверх і вниз за порогами, і наказав, аби, стіною ставши, не пускали наїздів турок і татар»* [4, с. 26]. Так само за службу *«король Баторій, окрім давнього старовинного міста складового Чигирин, віддав низовим козакам для пристанища ще й місто Терехтемирів з монастирем, аби вони в ньому зимували, а за службу поклав їм по червінцеві та по кожуху»* [4, с. 26].

Літописець стверджує, що військові виступи козацтва і всього українського народу сталися винятково через посягання на його волю та віру. Зокрема, церковні унійні собори привели до того, що можновладці почали *«чимдуж церкву православну до унії привертати, а на своїх підданих повинності накладати та різними поборами притісняти»* [4, с. 30]. На думку Г. Грабянки, народ вдається до радикальних заходів в обороні своїх прав, бо новоутворена *«унія внесла смуту серед православних»*, і *«саме тоді Наливайко першим повстав на поляків»* [4, с. 33].

Учені доводять, що *«військовий хист і довірливість – питомі якості народу, козацтва, що найвиразніше виявляється за екстремальних ситуацій»* [3, с. 94]. Ці риси постійно зауважує Г. Грабянка: *«побачивши, що несила їхня козаків подолати, ляхи хитрістю на мир їх підмовили»* [4, с. 31]. Вороги хитрістю підмовляють козаків, обіцяючи, *«що волю козакам дадуть і кров'ю платити не будуть»* [4, с. 31]. Такою, як показує літописець, була ціна козацьких перемог у війні з поляками. Він докоряє козакам за їх довірливість у стосунках із противником, намагання будь-якою ціною зберегти мир, надмірну обережність там, де треба було діяти рішуче.

Основними рисами козацького народу автор літопису вважає стійкість, відвагу і винахідливість козацтва в екстремальних

ситуаціях: *«ось-ось ляхи мали вже й артилерію козацьку захопити, та козаки вистояли. Вони повиймали оглоблі з саней і так почали бити татар і ляхів, що трупами шляхти, немов валом, табір свій обклали»* [4, с. 99].

Л. Задорожна стверджує: *«Кваліфікуючи низку рис козацтва, Г. Грабянка вважає, що всі вони, ці риси, є логічним наслідком основної – здатності до органічного осягання свободи...»* [3, с. 94]. Наслідком цього стають такі риси козацької вдачі як незалежність у вчинках та непіддатливість для похвали. *«Навіщо, – наголошує літописець, – козакам ота похвала, якщо вони своєї свободи ні у кого не просили, і ні золотом, ані упаданням при дворі, ані лукавством не здобули, а здобували мужністю та відвагою»* [4, с. 117]. Трохи далі Г. Грабянка підкреслює, що здобуті нашим народом перемоги давалися йому *«кров'ю та мужністю»* [4, с. 118]. Саме завдяки цим якостям він встановлював політичну справедливість, здобував визнання серед сусідів та домагався свободи.

Г. Грабянка, як і Самовидець, далекий від того, щоб ідеалізувати український народ у цілому і козаків зокрема. Поряд із позитивними він бачить і негативні якості та риси та намагається дати їм пояснення. Так, він обурюється, що запорізькі козаки змогли допустити до гетьманування свавільного І. Брюховецького. Цей гетьман, нездатний до мудрого правління, захочує козацтво до розкошів, поборів, грабежів, що набувають серед козаків масового характеру: *«На постої вони таке лихо витворяли, що можна було подумати, ніби то не гетьман їх туди поставив, а якийсь спраглий людської крові тиран»* [4, с. 129].

Таким чином, у Грабянки козацтво постає дієвою силою, основними рисами якої є праця та військова звитяга, любов до рідної землі, пасіонарність, оборона своїх прав, стійкість, відвага, що спрямовані на досягнення головної цілі – свободи. Разом із тим, він помічає негативні риси цього стану – довірливість та політичну недалекоглядність, що призвели до серйозних історичних прорахунків.

Літопис Самійла Величка вчені вважають найбільш виразним з-поміж усіх пам'яток козацького літописання щодо оцінки козацтва [3, с. 97]. За спостереженням Л. Задорожної, *«Тяжіння до об'єктивності літописної розповіді спонукає літописця вдаватися до несподіваного ракурсу реперезентації: до характеристики козацтва з супротивного*

боку – польсько-шляхетського та московського» [3, с. 97]. З польського боку – це оцінка втраченого: *«польський король, маючи в союзі й дружбі з собою кримського хана з усіма його ордами, сердечно жалів з усією Короною за втрачену, як золоте яблуко, Україну з козаками»* [1, с. 9]. Однак, як зауважує Л. Задорожна, *«це жалощі агресора, яким володіє відповідний інтерес»* [3, с. 97]. Підтвердження цього знаходимо у таких рядках літопису: *«Він (польський король – Л. С.) хотів відторгнути її (Україну – Л. С.) з-під Московської держави і привласнити собі, як це було й колись»* [1, с. 9].

Самійло Величко показує, як у скрутний для України час козацтво спроможне виявляти свою ініціативність та рішучість. Керуючись інтересами України, воно розуміло загрозу, яку могли мати вчинки гетьманів на зразок Юрка Хмельниченка, тому чинило протидію й одностайний спротив. Коли після смерті Богдана Хмельницького його наступником був обраний син Юрко, реакція частини козацтва була рішучою – переяславське козацтво обирає нового полковника, який негайно *«від товариства того полку був на тому уряді потверджений»* [1, с. 15], що дозволяє їм вийти з-під керівництва гетьманіча. Аби попередити негативні наслідки, спричинені амбіційністю Ю. Хмельниченка, запорозькі козаки листовно звертаються до нього із застереженнями та звинуваченнями. Його гетьманство, жага влади називаються в листі шкідливими, а *«шаленство й непогамована сваволя»* визнаються за *«велику для нашої вітчизни шкоду»* [1, с. 22–24].

Позиція літописця у ставленні до козацтва суб'єктивно-емоційна: за умов війни Самійло Величко вважає його найбільш людяною категорією суспільства, що не завжди відповідало реальності. Цілком можна погодитися з думкою Л. Задорожної, яка стверджує: *«Диференціація козацтва здійснюється літописцем за двома вимірами типів поведінки: інтелектуальним та діяльним»* [3, с. 98]. Так, літописець наголошує, що серед січового товариства вирізняються *«статечні й розумні»* та *«невігласи й п'яниці»* [1, с. 145]. Причини нещастя України Самійло Величко бачить якраз у тому, що її історію часто вирішують люди, далекі від цієї сфери, з числа невігласів. Це підтверджує епізод реакції низового козацтва на листовне звернення П. Дорошенка. Літописець з боєм констатує, що *«одні з них, невігласи й п'яниці, лаяли Дорошенка і його посланця за діткливе до*

них у тому листі слово. А інші, статечні й розумні, плакали, уваживши силу того листа» [1, с. 145]. Причому надалі взаємини січового товариства з П. Дорошенком вибудовуються на основі реакції невігласів, людей, нездатних приймати рішення.

Як і в інших літописців, у Самійла Величка не бачимо жодних ілюзій стосовно козацтва – він помічає як його позитивні риси, так і вади. Літописець із болем констатує: *«ще не задовольнила тоді свого жадання озлоба й ворожнеча, що панувала поміж козаками, ще заздрість, що жила в них, давала свої наслідки, пробуджуючи одних на одних, і тим доводила вітчизну їхню Малу Росію у крайнє запустіння»* [1, с. 146].

Самійло Величко захоплюється подвигами козацтва, із захватом описує героїчні вчинки безіменних козаків, що є, за словами Л. Задорожної, «символом масовості людського героїзму, а також символом утілення сутнісного людського «я» (одиночного і загального) в сумарному значенні історичних подій» [3, с. 99]. Він показує, що в деяких екстремальних ситуаціях козацтво здатне із власної волі активізуватися до діяльності й цим протистояти злочинній бездіяльності козацької старшини. Так, коли в час облоги турками й татарами Чигирини гетьман Самойлович із військом очікували якогось наказу, козацькі полки *«явно й уперто, не злякавшись тисячних смертей, доблесно й щиродушно пливли через Дніпро просто на турецькі й татарські шанці», після чого «відразу при всесильній Божій помочі вибили турків і татар з їхніх шанців та відігнали геть»* [1, с. 240–241].

Літописець переконаний, що перемоги у визвольній війні українського народу дістаються лише завдяки відвазі й непоборності козацтва, а не внаслідок стратегічного хисту чи тактичному вмінню керівників: *«оті-бо мужні войовники, братія і справжні сини православної церкви, ішли на Кувичинський звіз і хоч їх переповнювано превеликою гарматною і яничарською стрільбою, хоч сіклися вони, як стебла косою, і густо простелялися на землі трупами, одначе необорним серцем своєї мужності досягли свого наміру»* [1, с. 241].

Великою перевагою козаків у боротьбі з ворогами стає поряд із відвагою їх винахідливість: *«тоді був забитий чумацьким дрюком, яким підважуються вози, один турецький богатир, над звичай високого зросту, якого не можна було вбити військовою зброєю з-за кількох панцирів»* [1, с. 244].

Отже, бачимо, що Самійло Величко вважав своїм обов'язком представити козацтво насамперед як потужну, дієву силу суспільства, якій притаманні такі риси, як ініціативність та рішучість, відвага, здатність до активних дій. Ставлення до козацтва в літописі, за висловом Д. Наливайка, «набуває специфічного «козакоцентричного характеру» [6, с. 520], що не є випадковістю, адже саме козацтву належить провідна роль у національно-визвольних змаганнях українського народу.

Таким чином, українські літописці періоду Бароко у відповідь на негативні стереотипи про козаків, сформовані польськими хроністами, обґрунтовують думку про козацтво як особливий суспільний (лицарський) стан, якому випало діяти в напружений історичний час. Враховуючи специфіку історичної доби, сповненої воєнних конфліктів, соціальної та віросповідної конфронтації, визвольних змагань, автори історіографічних творів межі XVII–XVIII ст. вважають найціннішими якостями козацтва його цілеспрямованість в досягненні головної мети – звільнення своєї землі з-під польського поневолення, свободу волі, мудрість, самовладання, відвагу, вірність і відданість, самоусвідомлення себе як вагомої політичної сили, здатної суттєво впливати на долю України.

Література

1. Величко С. Літопис: У 2-х т. Т. 2 / Пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В. О. Шевчука; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1991. 642 с.
2. Вирський Д. «Дискурс про козаків» (характеристики українського козацтва в річпосполитській історіографії останньої третини XVI – середини XVII ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2005. 111 с.
3. Задорожна Л. М. Риси етнотипу та етнохарактеристики у системі розвитку української літератури. Літописна спадщина: навч. посібник. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2006. 140 с.
4. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / пер. із староукраїнської. Київ : Т-во «Знання» України, 1992. 192 с.
5. Літопис Самовидця / Підготував Я. І. Дзира. Київ : Наукова думка, 1971. 208 с.
6. Наливайко Д. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ : Основи, 1998. 578 с.
7. Руда О. Формування історіографічного образу українського козацтва в польській історичній думці. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37022/18-Ruda.pdf>
8. Шевчук В. Козацька держава. Етюди до українського державотворення. Київ: Абрис, 1995. 392 с.

References

1. Velychko S. *Litopys* [Chronicle]. Kyiv, 1991. In 2 vol. Vol. 2642 p. (in Ukrainian).
2. Vyrskyi D. «*Dyskurs pro kozakiv*» (*kharakterystyky ukrainskoho kozatstva v richpospolytskii istoriohrafii ostannoï tretyny 16 – seredyny 17 st.*) ["Discourse on the Cossacks" (characteristics of the Ukrainian Cossacks in the ripospopolist historiography of the last third of the XVI - the middle of the XVII century)]. Kyiv, 2005. 111 p. (in Ukrainian).
3. Zadorozhna L. M. *Rysy etnotypu ta etnokharakterystyky u systemi rozvytku ukrainskoi literatury. Litopysna spadshchyna* [Features of ethnotype and ethnographic characteristics in the system of development of Ukrainian literature]. Kyiv, 2006. 140 p. (in Ukrainian).
4. *Litopys hadiatskoho polkovnyka Hryhoriia Hrabianky* [The Hrabianka *chronicle*]. Kyiv, 1992. 192 p. (in Ukrainian).
5. *Litopys Samovydtzia* [*Samovydets Chronicle*]. Kyiv, 1971. 208 p. (in Ukrainian).
6. Nalyvaiko D. *Ochyma Zakhodu. Retseptsiiia Ukrainy v Zakhidnii Yevropi XI–XVIII st.* [The West's eyes. Reception of Ukraine in Western Europe of the 11–18 centuries]. Kyiv, 1998. 578 p. (in Ukrainian).
7. Ruda O. *Formuvannia istoriohrafichnoho obrazu ukrainskoho kozatstva v polskii istorychnii dumtsi* [Formation of the historiographical image of the Ukrainian Cossacks in the Polish historical thought]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37022/18-Ruda.pdf> (in Ukrainian).
8. Shevchuk V. *Kozatska derzhava. Etiudy do ukrainskoho derzhavotvorennia* [Cossack state. Etudes to the Ukrainian state creation]. Kyiv, 1995. 392 p. (in Ukrainian).

Larysa Semenyuk. Vision of the Cossacks in Polish and Ukrainian historiographic prose of the Baroque period.

The article discloses the peculiarities of the Baroque Ukrainian chroniclers' vision of the Cossacks in response to the negative stereotypes formed by the Polish chroniclers. The authors of historiographic works at the end of the 17th – beginning of the 18th century (Samovydets, Hryhorii Hrabianka, Samiilo Velychko) argue in favor of the Cossacks being a special social and military (chivalrous) unit and interpret the Cossacks' liberation movement in order to give it a reasonable estimation.

Free will, fairness, wisdom, courageousness, spiritual fullness and love for the others are at the core of Samovydets' conception. Samovydets considers the Cossacks' reaction to the enslavement in Ukraine as a key factor of their characterization. Relationships in the troops and lawlessness are depicted as negative traits of the Cossacks' collective image.

In Hrabianka's works, the Cossacks appear to be an effective force distinguished by such features as labour, military bravery, love for the native land, passionarity, defence of rights, endurance and courageousness aimed at achieving the only goal – freedom. The author considers trustfulness and political shortsightedness to be their negative traits, which had led to serious historic failures.

Samiilo Velychko represents the Cossacks as a powerful and effective social force characterized by initiative, determination, courageousness, ability to act dynamically and self-awareness as a significant political force capable of making a considerable impact on Ukraine's future. The attitude to Cossacks in the chronicle becomes of a specific Cossack-centric character.

Key words: Cossacks, chronicle prose, chronicle of Samovydets, chronicle of Hryhorii Hrabianka, chronicle of Samiilo Velychko.

Семенюк Лариса Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, *ORCID ID*: 0000-0002-6619-9695; nediljalar@gmail.com

УДК 821.162.1

Катерина Строганова

Нація і національність у прозі Вітольда Гомбровича

У статті розглянуто концепції патріотизму Вітольда Гомбровича і їх втілення у творах «Транс-Атлантик» і «Щоденник», основні вектори реалізації національного мотиву і провідні колізії героя у романі «Транс-Атлантик», описано загальну картину функціонування ідеї національної самоідентичності поляка в Гомбровича. Описано репрезентативні для даної проблематики концептуальні одиниці — зокрема, Гомбровичеву рецепцію польських національних культурних цінностей та ідеалів і поняття «Синчизни», впроваджене Гомбровичем. Здійснено також проєкцію дотичних до нації постулатів письменника на сьогодення і майбуття нестабільних національних спільнот.

Ключові слова: Вітольд Гомбрович, польська література, національна ідентичність, національна самоідентифікація, патріотизм.

Концепції нації й моделі патріотизму Вітольда Гомбровича, одного зі знакових польських письменників ХХ століття, є одними з наріжних каменів його прози. Зокрема, його роман «Транс-Атлантик» і мемуаристичні есеї «Щоденники» побудовані переважно навколо цієї проблематики. Доробок Вітольда Гомбровича потребує впровадження в активний дослідницький і читацький обіг на українському ґрунті. Вагоме культурне значення його прози та її приналежність до еміграційної літератури, явища, актуального для